

HALMÁGYI MIKLÓS PhD

halmagyimiklos@mnl.gov.hu
levéltáros (MNL Békés Megyei Fióklevéltár)

A lovagkirály emlékezete. Könyvismertető.

Szent László emlékkönyv. Szerk. Bódvai András. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest 2021.

DOI 10.14232/belv.2021.4.10
<https://doi.org/10.14232/belv.2021.4.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Halmágyi Miklós (2021): *A lovagkirály emlékezete*. Belvedere Meridionale 33. évf. 4. sz. 5–26. pp

ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Szent László, a „lovagkirály” emlékezete, tisztelete lényeges összetevője a magyar önazonosságnak. Fontos, hogy a magyar kultúrában élő ember hiteles ismeretekhez jusson mind Szent László történelmi személyiségéről, mind pedig az alakját övező legendákról, hagyományokról, vagyis a szent király tiszteletének történetéről. A határon túli magyarság segítségével Bethlen Gábor Alap Zrt. friss kötetét kézbe véve történészként leginkább arra lehetünk kíváncsiak: miben mond újat a jelen kiadvány a „lovagkirályról” eddig megjelent „klasszikus” művekhez képest? A tartalomjegyzéket átfutva kijelenthetjük: a tanulmányok témájuk kiváló szakembereinek tollából valók. Ha vállaljuk a szellemi kalandot, és elolvassuk a könyvet, az irodalomjegyzék böngészését sem hagyva ki, megállapíthatjuk, hogy a színvonalas munkák a

legfrissebb szakirodalom felhasználásával készültek, és vitatott témákban is állást foglalnak. A válogatás nem annyira Szent László életrajzára összpontosít – bár életének fontosabb részleteiről is olvashatunk a kötetben – inkább a lovagkirály későbbi emlékezete áll a figyelem középpontjában.

Thoroczkai Gábor Szent László törvényeit ismerteti. A király nevét őrző három törvénykönyv a hagyományos számozással fordított sorrendben keletkezet: legkorábbi a III. törvénykönyv, legkésőbbi az I. számú, mely az 1092 májusában tartott szabolcsi zsinat határozatait foglalja magában. Ezek a jogi források viszonylag kései – 15-16. századi – kéziratokban maradtak ránk. A törvényeket elemző tanulmány számos sajátosságra, tendenciára kitér. Megtudhatjuk, hogy törvényalkotó korlátozta azt az archaikus lehetőséget, hogy az egyházi helyek menedékkül szolgáljanak bűnösök számára. A törvényekben szó esik a kóborlókról és tolvajokról. A vándorlás jelenségét Thoroczkay részben nomád életmóddal, részben a szolgák uraiktól való menekülésével magyarázza. Zsoldos Attila részéről újabban felmerült a vándormozgalom/kóborlás kritikája, Thoroczkay szerint azonban a tolvajlással összekapcsolódó vándormozgalom fő problémája volt ennek a kornak. A tanulmány egyebek közt arra is választ keres, mi állhat a szabolcsi zsinatnak a papok első házasságát engedélyező határozata mögött. Van, aki bizánci hatással, más a császárpárti ellenpápa álláspontjával magyarázza, a szerző azonban inkább arra hajlik, hogy olya nyugat-európai joggyűjtemény hatása érvényesülhetett hazánkban, mely nem tartalmazta a nős férfiak pappá szentelésének tilalmát.

Zsoldos Attila világi intézmények változásáról szóló írásában részletesen foglalkozik Moson megye kialakulásával. Eleinte Győr vármegye határvidéke, *confiniuma* volt. Miután Salamon király 1074-ben elvesztette a mogyoródi csatát unokafivéreivel, Géza és László hercegekkel szemben, Moson és Pozsony várai jelentettek számára menedéket. Szent László 1079 körül foglalta el tőle Mosont, ekkortájt szerveztek ott önálló vármegyét. Confinium-ok között Moson az egyetlen, mely önálló vármegyévé vált.

Zsoldos Attila elmélete szerint a ducatus (hercegség) intézménye eleinte Bihar mellett a Baranya térségére terjedt ki. Az 1060-es, 1070-as évek fordulóján Géza herceg elcserélte a hercegség baranyai részét Nyitrára. Ezt a lehetőséget Zsoldos Attila összekapcsolja a székelység vándorlásáról vallott elméletével. Az udvarhelyi székelyeket telegdi székelyeknek nevezték, Telegd pedig Bihar megyében van. Az udvarhelyi székelyek nyelvjárása a baranyai, valkói nyelvjárás-hoz hasonlít. Zsoldos Attila feltételezi, hogy a székelyek a baranyai térségből Biharba vándoroltak, hogy védjék a dukátust a Salamon kezén lévő Erdély felől. Szent László trónra lépése után László Biharból a Kárpátok térségébe telepítette a bihari székelyeket, hogy a keleti nomádoktól védjék Erdélyt. Mindez magyarázza a székelység körében eleven Szent László-tiszteletet.

Solymosi László a szent király kultuszának kialakulásával foglalkozott. Megállapítja, hogy Szent Lászlót egyszer temették el, Nagyváradon: a somogyvári temetés gondolata egy összetett latin mondat modern kori félreértése révén terjedt el. Maga a temetés fontos kiinduló pontja lehetett a király kultuszának. Solymosi vázolja a tisztelet fejlődésének elemeit, elutasítva azt az álláspontot, hogy III. Béla saját hatalmának megerősítése érdekében akarta szentté avatni László királyt. Solymosi a szentté avatás kronológiáját is vázolja: III. Celesztin pápa valószínűleg 1191-ben állította ki a szükséges bullát, Gregorius de Sancto Apostolo bíboros jelenlétében, 1192 nyarán történhetett a földi maradványok kiemelése (*elevatio*) és átvitele (*translatio*). Solymosi László megállapítása szerint a kanonizálás előtt tanúk kihallgatására is sor került. A szentté

avatásról szóló pápai oklevél nem maradt fenn, III. Kelemen és III. Celesztin pápa regisztrumkötetei pedig elvesztek. Klaniczay Gábor korábban a tanúvallomásokkal kapcsolatban máshová helyezte a hangsúlyokat.

Szovák Kornál rámutat a Szent László-legenda, valamint a krónikában megőrzött elbeszélések közti különbségre. Fontos kérdés: melyik készült korábban? Szovák Kornél szerint a krónikaváltozatot írták előbb. A krónika megemlékezik az angyalhozta korona, a lándzsára futó hermelin, az agancsain gyertyákat viselő szarvas és az angyalok által védelt László legendás történetéről. Ezeket a krónikában olvasható történeteket a legenda szerzője mellőzte, bizonyára azért, mert a legenda íróját nem érdekelték a politikai csodák, és nem kívánta részletezni Lászlónak Salamonnal, a koronás királlyal való viszályát.

Szovák Kornél vázolja hagiografikus irodalmunk fejlődését a csodák ábrázolása terén. Szent István legkorábbi legendáiban viszonylag kevés csodának minősíthető eseményt találunk, Szent László legendáiban már több a folklór-motívum: a sereget tápláló szarvasok a bibliai manna-csodára emlékeztetnek, László koporsójával emberi vezetés nélkül Várad felé induló szekér bibliai előképe a Frigyládát szállító szekér, mely Isten akaratából éri el célját. László sírjára mutató csillag a betlehemi csillagra emlékeztet. Szovák Kornél szerint a krónika inkább László kegyességét domborítja ki, a legenda pedig a bőkezűségét. Amikor a legenda írója oroszlánhoz hasonló nagy kezekkel ábrázolta Lászlót, az Arisztotelésznek tulajdonított *Physiognomia* c. munka hatására írhatott. Létezik olyan legendaváltozat, mely László végtagjait Priamoshoz hasonlítja. Meglehet, hogy egy 13. századi másoló nem egészen értette az oroszlános szóképet, és a trójai háború divatos történetének királyával helyettesítette be.

A legenda szerint Szent Lászlót felkérték a keresztes hadjárat vezetésére. Veszprémy László arra keres választ, hogy ez a fordulat miért kerülhetett a legendába. Megállapítása szerint fiktív fordulatról van szó, mely összekapcsolja az első keresztes hadjárat meghirdetése előtt elhunyt László királyt III. Bélával, aki a valóban segítette a kereszteseket, sőt maga is készült a Szentföldre. Veszprémy több olyan 12. században szentté avatott személyre hoz példát, akiket legendájuk összekapcsolni enged a keresztes eszménnyel. A 10. században élt Rosendo a vikingek, majd a szaracénokkal szemben állt helyt. 1173-ban iktatták a szentek sorába, majd 1195-ben az a III. Celesztin pápa erősítette meg a kanonizálást, aki László királyunkat is szentté avatta. II. Henrik német király legendája szerint „szlávok, lengyelek, csehek” ellen vonult. Kanonizációs bulláját 1146-ban állították ki. Az ő esetében a szerző arra is rámutat, hogy milyen különbségek feszülnek Henrik kortárs forrásokból ismerhető hadjáratai és a 12. századi legendájába írtak között. Knud Lavard, dán király (1096–1131) a szláv obodridokat térítette meg, őt 1169-ben állították ki kanonizációs bulláját. Bambergi Ottó püspök a szláv pomeránok között ért el missziós sikereket. 1189-ben avatták szentté. Más forrással ugyan nem igazolható, de Trogiri (Traui) Szent János, Trau püspökének legendájában az áll, hogy Trau városát támadták a szaracénok. János püspök 1192-ben történt kanonizálása összefügghet László király szentté avatásával.

Tóth Csaba a magyar pénzekben látható Szent László-ábrázolás változását vizsgálta. László saját uralma idején is látható volt a pénzen, de ezek az ábrázolások nem sokban különböztek elődje – Salamon – valamint utódai – Kálmán és II. Béla – pénzen látható portréktól. Nagy Lajos király aranyforintján a kezében csatabárddal jelenítették meg Szent Lászlót, és a 14. században kedvelt fegyverkabátban (*pourpoint*) ábrázolták. Nagy Lajos ezüstgarasán trónon ülve is láthatjuk László királyt. Mátyás király idejében, az 1470-es évektől az aranyforint egyik oldalán

Szent László, a másikon Szűz Mária látható, vagyis ugyanazon az érmén jelenik meg a magyarság két nagy égi pártfogója. II. Ulászló korában fennmaradt olyan arany guldiner veret, melyen lovon ülve látható a csatabárdos László király, fején a Szent Koronával, fölötte lebeg a gyermek Jézust kezében tartó Szűzanya. Ulászló cseh király is volt, ezzel magyarázható, hogy arany próbaveretén a csehek nagy szentjét, Vencelt is megjelenítették a csatabárdos László mellett. Ez az érme valószínűleg Csehországban készült. Tóth Csaba végigvezet azon a folyamaton, melynek során László a 17. századra eltűnik a magyar pénzekekről. Habsburg felségterületen II. Mátyás (1608–1619), Erdélyben Báthori Gábor (1608–1613) idején ábrázolták utoljára Szent Lászlót a pénzen. Mind a Habsburg uralom alatt álló Magyar Királyságban, mind Erdélyben az aktuális uralkodót kezdték megjeleníteni az érmeiken.

Szakács Béla Zsolt Szent László korának építészetét tekintette át. A váradi és zágrábi székesegyházak mellett a gyulafehérvári székesegyházat is elemzi, figyelembe véve a 15. század végén író Laskai Osvát híradását. A késő középkori ferences szerző ugyanis Váradon kívül a gyulafehérvári püspökséget is Szent László alapításának tartotta. A fenti székesegyházak kezdeti időszakának alapos áttekintéséből kiderül, hogy viszonylag kevés olyan maradványt ismerünk, mely biztosan Szent László korának mondható. Pécs, Eger, Győr és Vác székesegyházáról is olvashatunk, hisz ezeket a templomokat is a 11-12. század fordulóján építették. Szakács Béla számba veszi a Szent Lászlóval kapcsolatba hozható apátságokat. Ezek közül a somogyvári monostor maradványairól lehet leginkább érdemben beszélni. Báta, Szentjobb, Mogyoród is szerepelnek az elemzésben. A krónika szerint Szent László a mogyoródi csata előtt Szent Mártonnak tesz fogadalmat, hogy templomot épít tiszteletére. Mogyoród közelében azonban csak Szent György tiszteletére szentelt apátságról tudunk. Itt érdemes Veszprémy László gondolatára hivatkozni: ő arra hívja fel a figyelmet, hogy a közeli Isaszegen valóban Szent Márton a templom védőszentje. Szakács Béla áttekintésében Kolozsmonostor, Kolos és Hahót is helyet kap: utóbbi Szakács Béla szerint inkább a 12. században Magyarországra érkezett Hahót nemzetség alapítása lehet. A tanulmányban falusi és esperességi templomokról is olvashatunk. Szakács Béla áttekintéséből kiderül, hogy míg egyes helyeken tovább élt a palmattás stílus, a 11. században megjelent a figurális ábrázolás is. A 11. század legvégén meghonosodott Magyarországon a korszerűnek számító, háromhajós, „bencés templomtípus”, mint a somogyvári apátság temploma.

Jékely Zsombor tanulmánya Szent László kunok elleni csatájának középkori képciklusait elemzi. Az előképekhez sorolja a 13. századi francia királyi udvarhoz köthető ószövevényi képciklusokat, melyet IX. Lajos kereszties hadjáratát voltak hivatva alátámasztani. Jékely tanulmánya időrendben tekinti át a Kárpát-medence templomainak Szent László-ciklusait, az Anjou-kor, Zsigmond király ideje, végül a késő gótika korát taglalva, a mecénások kilétét is kutatva. A legkorábbi ábrázolások közé sorolható a felvidéki Kakaslomnic, mely stílus tekintetében rokon az 1317-ben készült – Anjou Károly koronázását ábrázoló – szepeshelyi falképpel. A póniki templom ciklusát felirata 1478-ra datálja. Felsőlövő ciklusát Jékely szerint az osztrák szakirodalom magyarázza helyesen: a ciklus a Teremtés könyvének jeleneteit ábrázolja, vagyis törölni kell a Szent László-ciklusok sorából. Tűz Osvát zágrábi püspök 1469-ben oltárt készített Zágrábon: eredetiben nem maradt fenn, de 17. századi leírása szerint ciklus-szerűen ábrázolta Szent László harcát a lányrablóval. Más templomokból ugyancsak ismerünk Szent László tiszteletére állított oltárokat.

A 2015-ben elhunyt Kerny Terézia tanulmánya ugyancsak helyet kapott a kötetben, a kerlési csata székelyföli ábrázolásairól. A kutató nő szélesebb művészeti és történelmi összefüggésrendszerben elemzi a templomok Szent László-ciklusait. Felveti annak lehetőségét, hogy a homoródszentmártoni templom ciklusán Szent László előtt térdeplő alak Nagy Lajos király lehet, aki 1352-ben, a litván hadjárat után Nagyváradra jött, hogy hálát adjon Szent László közbenjárásáért. A szent király harcát ábrázoló ciklusokon nem egy esetben látjuk Antiochiai Szent Margit vértanúságát. Kerny Terézia arra emlékeztet, hogy Nagy Lajos király első feleségét is Margitnak hívták. További összefüggés, hogy a Lackfi család ősanynját ugyancsak Margitnak hívták (Szeri Pósa Margit). A Lacki család azért különösen fontos Szent László tiszteletét elemezve, mert 1345-ben, Szent László közbenjárásával győzelmet arató székely–magyar seregnek Lackfi András volt a vezére. Kerny Terézia a fentiekben túl a székelyföldi festmények több más izgalmas részletére, és ezek értelmezési lehetőségeire hívja fel a figyelmet, a Nagy Lajos kori történelem beható ismerete birtokában. A 14. század második felében, a Székelyföldön rövid idő alatt elterjedt Szent László-ciklusok központi akaratra készülhettek, a király, vagy „hozzá hű bárók, talán a Lackfiak kezdeményezésére”.

Magyar Zoltán Szent László alakjának a moldvai hagyományokban őrzött emlékét kutatja. Olvashatunk a moldvai kályhacsempéről, melyeken a csatabárdos lovas hős látható. Egészen egyedi módon folyókhoz is kapcsolódik Szent László-monda, miszerint folyómedret hozott létre a kardjának húzásával. Ezek a mondák Magyar Zoltán szerint talán annak emlékét őrzik, hogy valaha Moldva közepén, a Száraz Szeretnél lehetett a keleti határa a Magyar Királyságnak. Részletesen foglalkozik a húshagyásról szóló mondaváltozatokkal. 17. századi román kézirat őrizte meg az 1500-as éveknél korábban lejegyzett Magyar Évkönyv leírását. Eszerint a hadjáratból győztesen visszatérő király húshagyás napján ér haza, de engedélyt kap püspökeiktől, „hogy még három napot mulathasson” és kedden hagyjon húst. Hasonló tartalmú mondát magyar nyelven is megőrzött a nép. Ezek az elbeszélések magyarázták, hogy a katolikus magyarok körében miért kezdődött később böjt, mint az ortodox románoknál. Magyar Zoltán tanulmánya arra is rámutat, hogy Szent László idejében, a szabolcsi zsinat szerint a magyarok vasárnap hagytak húst, ellentétben a „latinokkal”. Magyar Zoltán tanulmányához érdemes hozzátenni, hogy a lengyel kultúrában is megtaláljuk a nyugati fegyelemhez képest korábbi böjtkezdet követelményét, és e követelményt magyarázó legendát.¹

A kötet végén időrendi táblázat segíti Szent László életében való tájékozódást. A zágrábi püspökség alapítása 1094. évnél szerepel. A püspökség alapításáról hírt adó, II. Béla korabeli oklevél – Felicián érsek ítéletlevele – nem említi meg az alapítás évét. A szakirodalomban valóban felmerül az 1094. év lehetősége, Körmendy Tamás azonban nemrégiben meggyőzően érvelt amellett, hogy László még a tenger melléki Horvátország 1091-ben történt meghódítása előtt alapíthatta a zágrábi püspökséget.²

A gazdagon illusztrált kötet jelen formájában is igen tartalmas, mindamelllett jegyezzük meg: további témák is eszünkbe juthatnak, melyek a Szent Lászlóról való tudományos eszmecekerét gazdagíthatják. A nagy király egyházszervezői munkája, honvédó és hódító háborúinak kérdése,

¹ ROMAN MICHAŁOWSKI (2004): The Nine-Week Lent in Boleslaus the Brave's Poland. A Study of the First Piasts' Religious Policy. *Acta Poloniae Historica* vol. 89. 5–50.; HALMÁGYI MIKLÓS (2019): A böjti fegyelem és a közösségtudat. *Deliberationes* 12. évf. 2. sz. 54–68.

² KÖRMENDI TAMÁS (2012): A zágrábi püspökség alapítási éve. In Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): „Köztes-Európa” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Pécs. 329–341.

az emléket őrző szépirodalom és filmművészet ugyancsak méltó az elemző feldolgozásra. Ne legyünk azonban telhetetlenek! Bódvai András szerkesztésében megvalósult kötet a szent király emlékezetének jelentős részét átfogja, a tanulmányok végén álló irodalomjegyzék pedig további tájékozódásra ad lehetőséget az érdeklődők számára. A kiadvány végén olvasható angol nyelvű összefoglalók a magyarul nem értők számára is képet adnak a tanulmányok tartalmáról. Azt se feledjük, hogy a kötet egy sorozat része. A Bethlen Gábor Alap Zrt. jóvoltából a magyar történelem további fontos személyiségeiről – Mátyás királyról és Rákóczi Ferencről – is olvashat a Kárpát-medencei kultúra iránt érdeklődő közönség, határainkon innen és túl.